

ӘОЖ 159.9

**ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУ ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІ БАР БАЛАЛАРДЫ
ДИФФЕРЕНЦИАЛДЫ ДИАГНОСТИКАЛАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ.**

Күдер Гүлназ Серікқызы gulnaz.kuder@bk.ru
Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ 1-курс магистранты
Ғылыми жетекшісі – А.М.Айтышева

Аннотация: мақалада дифференциалды диагностикада дамуында ауытқулары бар баланың даму мүмкіндіктерін анықтау үшін оқу эксперименті принципіне негізделген психодиагностикалық әдістерді қолданудың өзектілігі негізделеді.

Тірек сөздер: дифференциалды диагностика, оқу эксперименті принципі, көмек түрлері, психологиялық-педагогикалық диагностика кезеңдері.

**PROBLEMS OF DIFFERENTIAL DIAGNOSIS OF CHILDREN WITH SPECIAL
EDUCATIONAL NEEDS.**

Abstract: the article analyzes the psychological diagnosis of deviant development as a differential diagnosis, justifies the relevance of the use of psychodiagnostic methods in differential diagnosis, built on the principle of a training experiment in order to identify the potential development opportunities of a child with developmental disabilities.

Keywords: differential diagnosis, the principle of the training experiment, types of assistance, stages of psychological and pedagogical diagnostic.

Дамуында ауытқулары бар балаларды психологиялық сүйемелдеуде диагностиканың келесі түрлері бар:

- Ψ **Скринингтік диагностика;**
- Ψ **Дифференциалды диагностика;**
- Ψ **Динамикалық диагностика;**
- Ψ **Тереңдетілген (феноменологиялық) диагностика.**

Дифференциалды диагностика диагностиканың ең күрделі түрлерінің бірі болып табылады, оны әдетте психологиялық-медициналық-педагогикалық кеңес мамандары жүзеге асырады және келесі мәселелерді шешеді:

Ψ балаға түзету-педагогикалық оқытуды жүргізу қажет мекеменің диагнозын нақтылау және түрін анықтау, оқыту және тәрбиелеу бағдарламасын анықтау;

Ψ әртүрлі психофизикалық бұзылулар кезіндегі ұқсас жағдайларды ажырату, клиникалық, психологиялық-педагогикалық және функционалдық диагнозды нақтылау;

Ψ анықталған даму ерекшеліктері негізінде баланы дамыту және оқыту мүмкіндіктерін болжау, сондай-ақ дамыту-түзету жұмыстарының жолдары мен құралдарын анықтау.

Дифференциалды диагностиканың формалары психодиагностиканың басқа түрлерінен айтарлықтай айырмашылығы жоқ. Айырмашылық, ең алдымен, зерттеу стратегиясы мен бағытында.

Дифференциалды диагностикада әдістердің екі тобы қолданылады:

1. тесттер, яғни зерттеушіге зерттелетін құбылысқа сандық біліктілік беруге мүмкіндік беретін әдістер;

2. психикалық даму ерекшеліктерін сапалы диагностикалау әдістері.

Даму ауытқулары диагностикасында негізінен екінші топтың диагностикалық әдістері қолданылады. Алайда, оларды қолдану кезінде диагнозға жас-психологиялық көзқарасты ескеру мүмкіндігі шектеулі. Осыған байланысты, В.И. Лубовский: «Дифференциалды-диагностикалық тексеру эксперименттік - психологиялық әдісті сандық-сапалық бағалаумен және жас ерекшеліктерін ескере отырып, біріктіруі керек», деп санайды (3).

Тәжірибе көрсеткендей, ПМПК мамандарының диагностикалық қызметінде даму ауытқуларын диагностикалауда кездесетін қиындықтардың бірі - вербализацияланған диагностика әдістері болып табылады. Себебі, психикалық дамудың бұзылуы көбінесе сөйлеу жеткіліксіздігінің белгілі бір деңгейімен бірге жүреді. Осылайша алынған нәтижелер интеллектуалды дамудеңгейін объективті түрде көрсете алмайды, психикалық белсенділіктің сапалық сипаттамаларын анықтауды қиындатады.

Мұндай жағдайларда эксперименттік-психологиялық әдісті қолданған жөн, ал оның ерекше формасы – оқу эксперименті. Соңғысы баланың психикалық белсенділігін сандық талдауға, оның ықтимал мүмкіндіктерін анықтауға үлкен мүмкіндіктер береді.

Л. С. Выготский диагностикалық эксперименттің прототипі әдістеме моделін (ұғымдарды эксперименттік қалыптастыру әдістемесі) жасады. Диагностикалық әдістерді оқыту эксперименті түрінде құру проксимальды даму аймағының көлеміндегі айырмашылықтарды анықтауға және осылайша дифференциалды диагностика жүргізуге, шынайы сапалы диагностиканы жүзеге асыруға мүмкіндік береді (1).

С.Д.Забрамная, С. Я. Рубенштейн, О. Н. Усанова және т.б. авторлар диагностикалық әдістердің өңделген және сыналған модификациясын ұсынды.

Модификация екі аспектіні қамтиды:

Ψ баланың эксперименттік тапсырманы орындауының сапалық деңгейлерін анықтау және осы негізде оның зерттелетін танымдық функциясының даму деңгейін сандық бағалау;

Ψ баланың жақын даму аймағының көлемін анықтау мақсатында оқыту кезеңін зерттеу әдістемесіне қосу.

Бұл екінші кезең-баланың әлеуетті мүмкіндіктерін, яғни оның оқу деңгейін анықтауға мүмкіндік беретін зерттеудің негізгі сәті.

Эксперименттік әдістеменің оқу бөлігін құру кезінде зерттеушілер С. Я. Рубенштейн ұсынған нұсқауларға назар аударды, онда зерттеушіге қандай көмек түрлері және қандай ретпен көрсетілуі мүмкін екендігі көрсетілген. Бұл көмек түрлерінің иерархиясы келесідей:

1. баладан қайта сұрау, айтылғанға немесе жасалғанға оның назарын аудара отырып, осы немесе өзге сөзді қайталауды сұрау;

2. баланың іс-әрекетін мақұлдау, "жақсы", "дұрыс" сөздерімен ынталандыру;

3. балаға қандай да бір әрекетті не үшін жасағаны туралы сұрақтар қойылады, бұл тапсырмадағы бағдарды, тапсырманың мағынасын түсіну деңгейін арттырады;

4. жетекші сұрақтар немесе экспериментатордың сын-ескертпелері;

5. қандай да бір жолмен әрекет етуге кеңес, кеңес;

6. балаға эксперименттік тапсырманы орындау әдісін көрсету, одан әрі балаға осы әрекетті қайталауды сұрау.

Көмектің барлық түрлерін үш топқа бөлуге болады:

Ψ Ынталандырушы көмек-баланың жалпы мотивациясы төмен, белгілі бір эксперименттік тапсырмаға танымдық қызығушылығы төмен жағдайда ұсынылады (оларға жоғарыда сипатталған № 1 және №2 көмек түрлерін жатқызуға болады).

Ψ Бағыттаушы көмек-тапсырмада бағдарлауды арттыруды, баланың жіберген қателіктерін түзетуді (№3-5) қамтиды.

Ψ Оқыту көмегі-ынталандырушы және бағыттаушы көмек баланы бірдей шешімге әкелмеген жағдайда ұсынылады (№6).

Көмектің белгілі бір түрін таңдау оның маңыздылығына, яғни баланың іс-әрекетінің сипатына, эксперименттік тапсырманың мазмұнына байланысты.

Сонымен, бірқатар зерттеушілер психикалық дамуы тежелген балаға проксимальды даму аймағын ескере отырып, құрылған эксперименттік тапсырманы орындау үшін жеткілікті ынталандырушы немесе бағыттаушы көмек, аз – оқыту қажет екенін айтады. Ақыл-есі кем бала үшін, керісінше, ынталандырушы және бағыттаушы көмек жеткілікті, көбінесе тапсырманы толық немесе ішінара орындау үшін оған оқу көмегі қажет (Л. И. Переслени (4), О. Н. Усанова (6) және т. б.).

Психологиялық-педагогикалық диагностиканың процедуралық сипаты, тұтастай алғанда, дифференциалды диагноз кезеңдердің болуын болжайды.

Бірінші кезең-дифференциалды диагнозға дайындық. Бірқатар қадамдарды қамтиды:

Ψ зерттеу мақсатын қою;

Ψ психодиагностикалық гипотезаны ұсыну;

Ψ нақты міндеттерді қою;

Ψ психодиагностикалық кешенді құру;

Ψ пилотаждық зерттеу жүргізу (қажет болған жағдайда).

Екінші кезең-бұрын таңдалған әдістерді қолдана отырып, нақты зерттеу. Бұл кезеңнің ұзақтығы қойылған мақсаттарға, субъектілердің психикалық жағдайына және т. б. байланысты.

Үшінші кезең-алынған мәліметтерді өңдеу, оларды жалпылау. Мұндай жалпылау кесте, зерттеу карталары түрінде ұсынылуы мүмкін, онда пайдаланылған әдістер, диагноз қойылған көрсеткіштер және т. б. жүйеленеді.

Оқу экспериментінің стратегиясы белгілі бір әдіс бойынша зерттеу нәтижелерін талдаудың белгілі бір алгоритмін қамтиды. О. Н. Усанова дифференциалды диагностика нәтижелерін сапалы талдау үшін келесі сызбаны ұсынады (6):

Ψ тапсырманы қабылдау және нұсқауларды түсіну;

Ψ тапсырмаларды өз бетінше орындау мүмкіндігі және әрекет ету тәсілдері;

Ψ тапсырманың тиімділігі және қателерді түзету мүмкіндігі.

Төртінші кезең-алынған нәтижелерді түсіндіру негізінде қорытынды жазу, оның барысында осы нәтижелер гипотезамен салыстырылады.

Осылайша, дамуында ауытқулары бар балаларды дифференциалды диагностикалауға сауатты жүйелі көзқарас баланың девиантты даму түрін анықтауға және уақтылы түзету көмегін бастауға және сол арқылы баланы әлеуметтік-мәдени кеңістікке, тұтастай алғанда, білім беру үрдісіне қосуға мүмкіндік береді.

Қолданылған әдебиет тізімі

1. Выготский Л.С. Проблемы дефектологии. – М.: Просвещение, 1995. – 577 с.
2. Забрамная С.Д. Отбор умственно отсталых детей в специальные учреждения: учебное пособие для студентов дефектологов факультет педагогических институтов. – М.: Просвещение, 1988. – 96 б.
3. Лубовский В.И. Психологические проблемы диагностики аномального развития детей / Научное исследование института дефектологии АПН СССР. – М.: Педагогика, 1989. – 104 б.
4. Переслени Л.И. Возможности изучения структуры познавательной деятельности детей по характеристикам прогнозирования / Вопросы психологии. – 1993. – №4. – С. 109-115 б.
5. Рубенштейн С.Я. Экспериментальные методики патопсихологии и опыт их применения в клинике (Практическое руководство). – М.: Апрель-Пресс, издательство Института Психотерапии, 2004. – 224 б.
6. Усанова О.Н. Методические рекомендации по использованию комплекта практических материалов «Лилия». – М.: НПЦ «Коррекция», 1994. – 74 б.